

.....
REFERENCES:

1. Buravs'kyy O. Rymo-katolyts'ka tserkva na Pravoberezhnyi Ukrayini (kinets' XXVIII –pochatok XX st.). Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2013. 452 s.
2. Vyrazhenie Volynskimi polyakami vernopoddannicheskikh chuvstv // Volynskaya zhizn. 1914. 17 avgusta.
3. Zhylyuk S. I., Boyko V. Ye. Relihiyna polityka tsaryzmu na Volyni (1793 – 1917 rr.). Ostroh : Vyd-vo Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya», 2010. – 228 s.
4. Kakoy nakaz dat ot Volynskogo pravoslavnogo naroda Volynskim russkim deputatam // Volynskaya zhizn. 1907. 28 yanvarya.
5. K voprosu o ritualnykh ubiystvakh // Pochaevskiy listok. 1913. 27 aprelya.
6. Korneev A. Voyna shtunda // Pochaevskiy listok. 1915. 18 marta.
7. Latino-polskaya neterpimost taynykh i yavnykh iezuitov // Pochaevskiy listok. 1913. 15 yanvarya.
8. Lyubashchenko V. Istoriya protestantyzmu v Ukrayini. – L'viv : «Prosvita», 1995. 350 s.
9. Moskvich Kh. V. Novogodniy razgovor s chernosotentsem // Volynskaya zhizn. 1907. 18 yanvarya.
10. Narodnyy gnev protiv voinstvuyushchego «novoveriya» i sektantskoe zasile // Pochaevskiy listok. 1914. 12 marta.
11. Narodnyy gnev protiv voinstvuyushchego «novoveriya» i sektantskoe zasile // Pochaevskiy listok. 1914. 18 marta.
12. Nemetskie kolonii // Pochaevskiy listok. 1915. 3 fevralya.
13. Omelyanchuk I. V. Chernosotentnoe dvizhenie na territorii Ukrainy (1904 – 1914 gg.). K. : NIURO, 2000. 168 s.
14. Oprya I. A. Stanovyshche ta diyal'nist' pizn'oprotellant-s'kykh hromad Pravoberezhnoyi Ukrayiny (1900 – 1917 rr.) : avtoref. dys. ... kandydata istor. nauk: 07.00.01. Kyiv, 2006. 20 s.
15. Polskiy advokat v roli sovratitelya v katolichestvo // Pochaevskiy listok. – 1911. 20 avgusta.
16. Polyaki v Yugo-zapadnom krae // Pochaevskiy listok. 1912. 25 yanvarya.
17. Put k spaseniyu ot zhidovskogo zasilya // Pochaevskiy listok. 1914. 7 fevralya.
18. Put k spaseniyu ot zhidovskogo zasilya // Pochaevskiy listok. 1914. 15 fevralya.
19. Rozanov V. Rossiya i papstvo // Pochaevskiy listok. 1914. 31 yanvarya.
20. Savinskiy S. I. Istoriya russko-ukrainskogo baptizma. Odessa : Odesskaya Bogoslovskaya seminariya, «Bogomyслиe», 1995. 128 s.
21. Sezd russkikh lyudey // Volynskaya zhizn. – 1906. 10 oktyabrya.
22. Shcherbak N. O. Osoblyvosti natsional'noyi polityky rosiys'koho uryadu na Pravoberezhnyi Ukrayini naprykintsi KhVIII – na pochatku KhKh st. : avtoref. dys. ... d-ra istor. Nauk: 07.00.01. Kyiv, 2006. 38 s.

Статтю подано до редколегії 1.02.2018 р.

УДК 94 (477) (092)

Юрій Поліщук

Чигиринський економіко-правовий коледж Уманського національного університету садівництва, викладач (Україна)

Мирон Кордуба та Археографічна комісія НТШ: співпраця на початку ХХ ст.

Анотація. Стаття присвячена з'ясуванню особливостей співпраці М. Кордуби з Археографічною комісією НТШ на початку ХХ ст. Досліджено, що в цей час учений готував до друку том «Жерел до історії України-Руси», присвячений дипломатичній діяльності Б. Хмельницького. Зроблено висновок про вагомість внеску М. Кордуби до української історіографії доби національного відродження.

Ключові слова: М. Кордуба, М. Грушевський, Археографічна комісія НТШ, «Жерела до історії України-Руси», козацька археографія.

Кордубіана – один із найбільш динамічних напрямків сучасної української біографістики. Завдяки активному зверненню дослідників до різноманітних аспектів творчої спадщини видатного представника львівської історичної школи Михайла Грушевського, на сьогодні значною мірою реконструйовано його інтелектуальний життєпис. Водночас всебічний історіографічний пошук виявляє дедалі нові виміри творчої особистості Мирона Кордуби, котрі наразі не потрапили в поле зору його біографів. У нашій розвідці хочемо привернути увагу

кордубознавців до малознаної археографічної спадщини галицького історика в період його творчого становлення наприкінці XIX – на початку XX ст.

Метою статті є з'ясування особливостей співпраці М. Кордуби з Археографічною комісією Наукового товариства імені Шевченка на початку XX ст.

Формування Кордуби-археографа відбулося під впливом М. Грушевського. Безпосереднім поштовхом до археографічних пошуків молодого тоді вченого стала ініціатива його вчителя по виданню джерел української козаччини, що було визначено пріоритетним напрямком створеної в січні 1896 р. Археографічної комісії НТШ (далі – АК НТШ). Вже на початку XX ст. львівський професор ініціював обговорення проекту козацької археографії, в центрі якого перебувала доба народної революції. На відміну від своїх попередників (М. Костомарова, М. Іванішева, В. Антоновича та ін.), М. Грушевський бачив необхідною передумовою успіху свого проекту колективний археографічний пошук. Згідно такого підходу, кожен з учасників проекту отримував для опрацювання певний період козацької епохи, до якого проводив пошук і копіювання документів в архівах Західної та Східної Європи. Вперше М. Грушевський про це згадав на засіданні Археографічної комісії ще 2 листопада 1904 р. У протоколі з цього приводу йдеться: «Комісія нараджувалася над пропозицією проф. Грушевського видати кодекс матеріалів до історії козаччини збірними силами і постановлено скликати анкету для з'організованя систематичної акції в архівальних студіях» [4, с. 9]. Вдруге до цієї теми голова НТШ звернувся за півроку: 20 квітня 1905 р. на засіданні АК було обговорено практичний аспект організації археографічних подорожей у справі зібрання корпусу актів до історії козаччини [5, с. 24].

Відбуті консультації з українськими археографами були підсумовані на засіданні АК НТШ 1 листопада 1905 р., де М. Грушевський у спеціальній «Записці» обґрунтував проект планомірного пошуку, копіювання та видання документів до історії козаччини [6, с. 18]. У згаданій «Записці» М. Грушевський насамперед підніс актуальність свого проекту для поступу національної історіографії [3, с. 19]. Ця актуальність полягала в тому, що опубліковані на той час археографічні збірки – чи то українські (наприклад, М. Костомарова та Київської археографічної комісії), чи то російські та польські, мають здебільшого фрагментарний характер і уможливають реконструювати лише поодинокі аспекти козацького минулого. З огляду на це, наголошує М. Грушевський, АК НТШ має «моральний обов'язок» приділити спеціальну увагу цій ділянці, тим більше, що завдяки його цілеспрямованим зусиллям сформовано молоду генерацію українських археографів. При цьому доба козаччини, наголошує засновник львівської школи, постійно перебувала у центрі його уваги на його науковому семінарі. У результаті було виховано «не менше десятка молодих людей відповідно вправлених в історичну й археографічну методу».

Визначаючи археографічні пріоритети, М. Грушевський наголосив, що корпус документів повинен охоплювати період від останньої чверті XVI ст. до середини XVIII ст. У ньому планувалося представити джерела, котрі б проливали світло не лише на популярні у той час ділянки козацької історії (насамперед, військову і дипломатичну), але й документи для вивчення «козаччини як явища соціально-національного, продукта економічних і суспільно-політичних обставин, далі – козацької організації й управи та відносин під козацьким режимом» [3, с. 19]. Окреслив М. Грушевський також логістику запропонованого проекту. Згідно його плану, працю необхідно поділити за хронологією та групами архівів. З огляду на це, підсумував голова НТШ, необхідно визначати як завдання поодиноким археографам виявлення та копіювання документів певного періоду з його подальшою публікацією в томах археографічної серії «Жерела до історії України-Руси».

Для реалізації цього важливого для українознавства проекту М. Грушевський залучив, насамперед, представників своєї львівської школи. Враховуючи багаторічні зацікавлення М. Кордуби українською козаччиною та зібраний ним уже чималий джерельний матеріал, М. Грушевський визначив учневі за завдання пошук, опрацювання та видання документів, котрі висвітлювали добу Хмельниччини.

Своєрідністю співпраці М. Кордуби з АК НТШ було те, що, на відміну від інших колег по львівській школі, він тривалий час не формалізував своєї участі в проекті козацької археографії, перебуваючи в ролі запрошеного співробітника. Ще одна важлива особливість полягала в тому, що, працюючи професором гімназії у Чернівцях, М. Кордуба не мав можливості безпосереднього контакту з учителем для обговорення різнопланових аспектів реалізованого проекту. Таке обговорення відбувалося листовно, що дає нам унікальну можливість зазирнути до творчої лабораторії як всього проекту козацької археографії, так і, що більш важливо, відтворити процес становлення Кордуби-археографа.

Вперше про свої знахідки документів до історії Хмельниччини М. Кордуба згадує в листі до вчителя з Відня ще у червні 1897 р. [1, с. 123]. Потім спостерігаємо кількарічне тимчасове затишшя в його археографічній праці, викликане різкою зміною життєвих обставин, а саме переїздом до Чернівців і пов'язаного з цим надміру педагогічної праці. Тож не дивно, що

археографічна тематика в листуванні молодого та досвідченого вчених знову виринає лише в середині 1900-х років, але з того часу стає одним із найбільш поширених сюжетів їхнього епістолярію аж до московського заслання М. Грушевського на початку 1930-х років.

Привичайвшись до викладацької праці в чернівецькій гімназії, М. Кордуба в 1906 р. взяв річну відпустку для поновлення активних археографічних пошуків. Насамперед він вирушив опрацьовувати вже знані з часів студентства віденські архіви. З його листів до М. Грушевського ми дізнаємося, що вчений зосередився на дослідженні фондів найбільшого за обсягом колекцій та найрізноманітнішого за складом Державного архіву Австрії. Особливу увагу чернівецького історика привернули документи Відділу актових матеріалів, Відділу рукописів і Відділу угорських актів.

Також молодий учений працював у заснованому в 1801 р. ерцгерцогом Карлом Воєнному архіві, де була зібрана найбільша в Австро-Угорській імперії колекція документів мілітарного характеру. Звітуючись учителю про проведену працю, М. Кордуба писав: «Вже місяць з окладом працюю в тутешнім Staats-Archiv і за той час успів переглянути і поробити потрібні виписки з відділу Hungarica за роки 1648-1660 і Polonica за роки 1656 і 1657. Відділ Hungarica тут дуже скупо заступлений – до згаданого часу всего 3 фасцикули, за то Polonica дуже богата, так що кожний місяць має окремих фасцикул. Остає ще дальша часть Polonica, Turcica і венеціянські Dispacci. Досі найшов дві нові справи, а саме посольство від Фердинанда III до Хмельницького [...] і посередництво Австрії між Польщею і Ракоцим 1657 р. [...] При тім все, що найдеся цікавішого до козаків, копіюю в звістній Вам ціли» [1, с. 179].

Ще більш докладно про свої знахідки у віденських архівах М. Кордуба інформував колегу по львівській школі Степана Томашівського. З неприхованим захопленням від різноманітності українки в місцевих архівах він пише: «Як бачите, все ще сиджу у Відни. Материял до Ракоция тут такий великий, що прийдеться остати до кінця марта. Особливо багато цікавого материялу находжу у відділі «Turcica», а саме в реляціях австрійського посла Ренігера з Царгороду, та в Dispacci Germanici венетійських агентів. Се одинокий спомин з часів, коли Венетия належала до Австрії, що велика частина тамошнього дипломатичного архіву остала у Відни. Відсіля думаю їхати прямо до Букарешту» [21, арк. 13 зв.]. Поряд із цим, чернівецький учений згадав у листі наявність у віденських архівах матеріалів до доби Хмельниччини – «материял до сеї справи дуже багатий та інтересний».

По вичерпанню віденських архівів, М. Кордуба зацікавився багатими на українку російськими столичними колекціями. Знаючи, що М. Грушевський ще зі студентських часів був добре обізнаний із особливостями відкладених там документів, учений просить учителя про пораду: «Як довідуюся тут, Високоповажний пан Професор дістали відпустку і вибираються до Москви і Петербурга. Коли так, то я просив би при тій нагоді розвідати, чи є в тамтошних архівах материял з тих часів і до тієї справи і дати мені знати» [1, с. 180]. Ствердна відповідь М. Грушевського та фінансова допомога НТШ переконали молодого вченого у потребі археографічної подорожі до імперії Романових.

У Москві М. Кордуба перебував протягом вересня-грудня 1907 р., опрацьовуючи колекції Архіву міністерства іноземних справ і Рум'янцевського музею. Про цей період свого життя він залишив цікаві газетні дописи, в яких навів влучні характеристики місцевої української громади [17]. Московські архіви також принесли М. Кордубі багато незнаного джерельного матеріалу. У листах до львівських колег він писав: «В архіві найшов незнані досі акти до зносин Ракоция з царем А. Михайловичем, важні і до козаччини з послідніх місяців перед смертю Хмельницького. Тепер переглядаю акти з польського архіву, котрий таки є тут, як я догадувався [...]. Богато тут цікавого до подій з 1653 р.» [21, арк. 15 зв.].

Зібраний у віденських, львівських та московських архівах розлогий джерельний матеріал багатьма європейськими мовами вчений упорядкував протягом першої половини 1908 р. і запропонував свій проект АК НТШ як черговий том археографічної серії «Жерела до історії України-Руси». Пропозиція чернівецького педагога була схвально сприйнята співробітниками комісії та головою Товариства. Про це вперше було згадано в протоколі засідання АК НТШ від 22 червня 1908 р.: «Др. Мир. Кордуба предложив плян збірки матеріялів до Хмельниччини. Постановлено надрукувати як XI т. «Жерел до історії України-Руси»» [7, с. 18].

Підготовка скопійованих документів до друку забрала в М. Кордуби доволі багато часу – другу половину 1908 р. і практично цілий 1909 р. Причин цього було декілька: обтяжливість учительських обов'язків; наявність документів багатьма мовами; розлогість зібраного матеріалу, котрий неможливо було опублікувати в одному томі, тож довелося менш важливі документи передавати у вигляді анотацій (ексцерптів). Ці проблеми М. Кордуба змалював у листі до вчителя: «[...] Хотячи вдоволити Вашому бажанню видати акта до Хмельниччини, забрався я ще з початком вересня до сего діла. [...] Потім став лагодити самі ж акта з видання, що було доволі скомпліковане, бо я не беручи в рахубу сего видавництва переписував акта на обі сторони паперу, сильно скорочував і таке подібне, так що майже все приходилося переписувати наново.

При італійських актах мусів взивати помочи одного тутейшого італійця, бо мав подекуди сумніви, щодо поправности відпису (італійську мову знаю доволі слабо). Тепер дійшов до лютого 1654 і маю приготованих до друку 330 чисел, які виповнили би 270-280 сторінок друку» [1, с. 184].

Довелося М. Кордубі також полагоджувати й численні суто технічні проблеми. Наприклад, документи до доби Хмельниччини в рамках реалізації проекту козацької археографії копіював також інший представник львівської школи Степан Томашівський. При цьому колеги по школі домовилися про розподіл тематики – галицький учений видавав документи до внутрішньої політики Хмельницького, а його буковинський колега фокусувався на матеріалах, що висвітлювали дипломатичну діяльність гетьмана. Втім, такий розподіл виявився проблемним у випадку видання актів, котрі висвітлювали польсько-козацькі відносини в добу Хмельниччини. Чернівецький учений між документами, котрі характеризують зовнішню політику гетьмана, планував видати також кілька актів, які, як вважав його львівський колега, характеризували внутрішні відносини у тогочасній польській державі, а отже належать до кола його археографічних пріоритетів. Відчуваючи ніяковість ситуації, М. Кордуба пояснює вчителю: «В останнім листі зробив мені Томашівський закид, що між актами до заграничних зносин Хмельницького випечатав також кілька, що відносяться до внутрішніх зносин (Польща – Хмельницький), так приміром універсал Яна Казимира до черни, до Забужського і так подобне. Таких актів у мене не багацько, всего 3 або 4. Вправді перед трома роками говорив мені Том [ашівський], що хоче видати збірку актів до істор [ії] польсько-козацьких зносин за Хм [ельницько]го, щось в роді acta interna, але не маючи ніякої звістки від сього часу, щоби він справді щось такого приготовлював, я пустив до друку і тих кілька актів, що мав їх у себе, не думаючи нікому влазити в капусту, а просто тому, що вважав їх інтересними. Впрочім, на мою думку, за Хмельниччини годі робити різку границю між acta externa і interna [...]» [1, с. 193-194].

Поладнавши численні проблеми, восени 1909 р. М. Кордуба склав готовий рукопис тому документів у друкарні НТШ. Це знайшло відбиття в офіційній документації АК НТШ – у протоколі засідання комісії від 21 листопада 1909 р. йшлося: «Проф. М. Грушевський [...] повідомляє також, що й другої серії видань комісії, «Жерел», вповні приготовано вже до друку том дипломатичних матеріалів до часів Б. Хмельницького, приладжений дром М. Кордубою [...]» [8, с. 17]. А 9 лютого 1910 р. на засіданні АК НТШ збірці М. Кордуби було визначено конкретну нумерацію тому в серії «Жерела до історії України-Руси»: «Визначено друкувати їх як XII т. «Жерел»» [9, с. 19].

Втім, попри полагодження всіх формальностей і наявність рукопису, друк укладеного М. Кордубою тому затягнувся аж на два роки. У протоколах АК НТШ неодноразово слухалося питання про стан друку книги чернівецького вченого [10, с. 13; 11, с. 15]. У його листах до голови НТШ неодноразово зустрічаємо нарікання на працівників друкарні Товариства [1, с. 189]. Врешті, наприкінці 1911 р. збірка укладених М. Кордубою документів побачила світ, а 21 лютого 1912 р. на засіданні АК НТШ було «принято до відомости, що XII т. «Жерел» вийшов уже з друку» [12, с. 13]. Відзначимо, що за час видання тому «Жерел» М. Кордуба врешті формалізував свою співпрацю з АК НТШ – 28 червня 1911 р. його було обрано дійсним членом комісії [11, с. 16].

Укладений М. Кордубою том «Жерел до історії України-Руси» містив документи, опубліковані відповідно до тогочасних археографічних вимог, котрі були розроблені головою АК НТШ та після докладного обговорення прийняті для всіх документальних видань Товариства. Як з'ясували дослідники, Грушевський-археограф обстоював принцип точного передавання змісту оригіналів, включно з очевидними помилками, котрі мали обумовлюватися у критичному апараті до видання. За наявності кількох варіантів документу, всі різночитання повинні були докладно обумовлюватися в підрядкових посиланнях. Також увага зверталася на особливості тексту – наявність маргіналій, закреслень, зміни почерку тощо [2; 15]. Обумовлювався текст, написаний на полях, зверталася увага на форму подачі матеріалу – таблицна чи рядкова. Пропущені слова та частини слів, поновлені за змістом, подавалися в круглих дужках. У разі не прочитання тексту ставилися крапки. Публікаціям джерел передували змістовні наукові розвідки, котрі базувалися, головним чином, на включених у том документах. Звертає на себе увагу культура наукового апарату серії «Жерела до історії України-Руси», а також висока якість показчиків – географічного та іменного, котрі значно полегшували роботу з документальним масивом. Ці принципи М. Грушевський прищеплював і своїм львівським учням, котрі спільно з ним закладали міцний джерельний фундамент під українську науку [18, с. 70-76].

Цілковито щойно згаданих засад археографічної праці та архітектоніки компонування матеріалу дотримувався і М. Кордуба. Виданий ним том складався з «Переднього слова», розлогої розвідки «Боротьба за польський престіл по смерті Володислава IV», властиво актового корпусу (602 документи у повнотекстовому чи анотаційному вигляді) та іменного, географічного й етнографічного показчиків. У передмові автор змалював генезу появи своєї збірки документів про зовнішню політику Богдана Хмельницького, вказавши, що поштовх його

праці дали пошуки матеріалів про взаємини козацького гетьмана з семигородським князем Юрієм II Ракоці. З огляду на це, пояснює чернівецький археограф, значна частина опублікованих у томі документів стосується з'ясування ролі цього князя супроти козаків і Польщі [13, с. V]. Далі М. Кордуба стисло охарактеризував евристичний потенціал використаних архівних колекцій (Державний та Військовий архіви у Відні, бібліотека Оссолінських у Львові, Архів міністерства закордонних справ у Москві), а також окреслив специфіку походження наведених документів.

Окрему увагу видавець присвятив поясненню логіки публікації джерел у повнотекстовому чи анотаційному варіантах. «Бажаючи подати як найбільше різнородного матеріалу, ми мусли сильно скорочувати поодинокі акти, бо в противнім разі із отсего тому вирости би безпотрібно 2-3 томи, – вказав М. Кордуба. – Се вчинили ми тому, що історична вага багатьох актів лежить не так в дослівнім тексті, як радше в їх змісті» [13, с. VI]. Насамкінець археограф окреслив власну публікаторську методику: «Правопись задержана всюди така, яка в рукописах, з виїмкою німецьких текстів, котрі по взору німецьких видавництв видані сучасною правописю, однак зі задержанєм всіх прикмет мови. Умисні пропуски означуємо точками, пропуски, які повстали із-за ушкодження самої рукописи, або невиразного письма, точками в скобці [...]. При кожнім акті замічуємо йно рід [...], тому що акти видаємо в скороченнях, не додаємо окремих регестів» [13, с. VI].

Археографічний рівень виконаної М. Кордубою роботи був доволі прихильно зустрінутий українською критикою. На працю чернівецького вченого стислою рецензією відгукнувся його колега по львівській школі Іван Крип'якевич. Оглядач насамперед окреслив важливість видання для докладного з'ясування міжнародної політики гетьмана та показав його унікальність, порівняно з уже відомими російськими та польськими документальними збірками [14, с. 583]. З огляду на це, аргументовано підсумував оглядач, рецензоване видання є вагомим внеском до компендіуму козацької археографії.

Значно критичніше до здійсненого М. Кордубою археографічного видання поставилися польські вчені. Пояснюється це тим, що опубліковані чернівецьким дослідником джерела доводили суб'єктність козацької держави в її зовнішній політиці. Натомість тогочасні польські козакознавці вперто ігнорували цей факт, вказуючи на декоративність інституцій держави Богдана Хмельницького. Власне, з цих позицій нове археографічне видання прорецензував знаний польський україніст, запеклий опонент плеканої М. Грушевським історіографічної традиції Францішек Равіта-Гавронський [19]. Акцентуючи на руйнівному впливі козацької революції на долю Речі Посполитої, він зауважив тенденційність підбраного учнем М. Грушевського джерельного матеріалу. Наслідком такої «тенденції», на переконання Ф. Равіта-Гавронського, є подекуди цілком хибна реконструкція представлених М. Кордубою польсько-українських взаємин [17]. Тож не дивує порада, котру рецензент дає польському читачеві, – скептично ставитися до видань АК НТШ, повністю ігноруючи українську інтерпретацію подій козацької історії.

Так, саме на злам XIX-XX ст. припадає період стрімкого становлення М. Кордуби як археографа. Творчо засвоївши досвід львівського українознавчого та віденського історіографічного осередків, молодий учений сформувався як талановитий джерелознавець. Свідченням цього стали його активні пошуки у віденських, львівських та московських архівах, котрі принесли поважні знахідки для української гуманістики. Найбільше у той час М. Кордуба спричинився до збагачення джерельних підстав козацької доби, що визнавалася його вчителем М. Грушевським за поворотний пункт національної історії. Віднайдені та видані ним на високому археографічному рівні документи уможливили всебічну реконструкцію, як самим М. Кордубою, так і його сучасниками, закордонної політики Б. Хмельницького. До козакознавчої археографічної спадщини вченого із вдячністю звертаються й дослідники нашого часу [20, с. 54, 62, 313].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби / Упорядник, автор вступних розділів і наукового коментаря Олег Купчинський. Львів: 2016. 422 с.
2. Владига О. М. Михайло Грушевський – голова Археографічної комісії НТШ // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. XVI. Дрогобич: Коло, 2012. С. 283-294.
3. Грушевський М. Записка предложена археографічній комісії проф. Грушевським в справі видання корпусу матеріалів до історії козащини / Михайло Грушевський // Хроніка НТШ. Львів: 1905. Ч. 24. С. 19-21.
4. Засідання археографічної комісії / Засідання секцій і комісій // Хроніка НТШ. Львів: 1904. Ч. 20. – С. 8-10.
5. Засідання археографічної комісії / Засідання комісій // Хроніка НТШ. Львів: 1905. Ч. 22. С. 22-24.

6. Засідання археографічної комісії / Засідання комісій // Хроніка НТШ. Львів: 1905. Ч. 24. С. 17-18.
7. Засідання археографічної комісії / Засідання комісій // Хроніка НТШ. Львів: 1908. Ч. 35. С. 17-18.
8. Засідання археографічної комісії / Засідання комісій // Хроніка НТШ. Львів: 1909. Ч. 40. С. 17-18.
9. Засідання археографічної комісії / Засідання комісій // Хроніка НТШ. Львів: 1910. Ч. 42. С. 17-19.
10. Засідання археографічної комісії / Засідання комісій // Хроніка НТШ. Львів: 1910. Ч. 44. С. 11-13.
11. Засідання археографічної комісії / Засідання комісій // Хроніка НТШ. Львів: 1911. Ч. 47. С. 14-15.
12. Засідання археографічної комісії / Засідання комісій // Хроніка НТШ. Львів: 1912. Ч. 50. С. 12-13.
13. Кордуба М. Передне слово / Мирон Кордуба // Матеріали до історії української козаччини / заг. ред. М. Грушевський. Львів: 1911. (Жерела до історії України-Руси, Т.12). Т. 5: Акти до Хмельниччини (1648-1657) / зібрав і видав М. Кордуба. Львів: [б.в.], 1911. С. III-XV.
14. Крип'якевич І.: Матеріали до історії української козаччини / заг. ред. М. Грушевський. Львів: 1911 / зібрав і видав М. Кордуба. Львів: [б.в.], 1911. 545 с. // ЛНВ. 1912. Кн. 4. С. 583.
15. Кулаковський П. Михайло Грушевський як дослідник Руської (Волинської) метрики // Український історик. 1998. Т. XXXV. С. 166-171.
16. Михайлович М. [Кордуба М.]. Лист з Москви / Мирон Кордуба // Діло. 1907. Ч. 249. С. 2-3; Ч. 250. С. 2; Ч. 258. С. 2; Ч. 268. С. 2.
17. Rawita-Gawroński Fr.: Żereła do historii Ukrainy-Rusi. T. VI. Lwów 1913 [...] / Fr. Rawita-Gawroński // Kwartalnik Historyczny. Lwów: 1915. S. 358-365.
18. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського. Львів: Світ, 2016. С. 70-76.
19. Тельвак В. Грушевська Францішка Равіти-Гавронського // Spheres of culture. Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies. Lublin: 2013. Volume IV. S. 244-251.
20. Федорук Я. О. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 623 с.
21. ЦДІАУЛ. Ф. 368. Оп. 1. Спр. 170. На 143 арк.

Юрій Полищук

Чигиринский экономико-правовой колледж Уманского национального университета садоводства, преподаватель (Украина)

Мирон Кордуба и Археографическая комиссия НТШ: сотрудничество в начале XX в.

Аннотация. Статья посвящена выяснению особенностей сотрудничества М. Кордубы с Археографической комиссией НТШ в начале XX в. Исследовано, что в это время ученый готовил к печати том «Жерел до історії України-Руси», посвященный дипломатической деятельности Б. Хмельницкого. Сделан вывод о существенном вкладе М. Кордубы в украинскую историографию периода национального возрождения.

Ключевые слова: М. Кордуба, М. Грушевский, Археографическая комиссия НТШ, «Жерела до історії України-Руси», казацкая археография.

ABSTRACT

Yurii Polischuk

Chyhyryn college of economics and law of Uman national university of horticulture, teacher (Ukraine)

Myron Korduba and the Archeographic Commission of the NTSh: cooperation in the early XX-th century.

The purpose of the article is to find out the features of M. Kordub's cooperation with the Archeographical Commission of the Taras Shevchenko Scientific Society (AK NTSh) at the beginning of the 20th century.

The formation of the Korduba-Archaeologist occurred under the influence of M. Hrushevsky. The initiative of his teacher was an immediate impetus for the archaeological searches of a young scientist to publish the sources of the Ukrainian Cossacks, which were identified as a priority direction created in January 1896 by the Archeographical Commission of the NTSh. Including the long-term M. Korduba's interest in the Ukrainian Cossacks and the already considerable source material he had gathered, M. Hrushevsky identified the student's task to find, process and publish the documents which were covering the Khmelnytsky era.

The peculiarity of M. Korduba's collaboration with AK NTSh was that, unlike the other colleagues at the school of Lviv, for a long time he did not formalize his participation in the project of the Cossack archeology, being in the role of a guest lecturer. Another important feature was that, when he was working as a professor at a gymnasium in Chernivtsi, M. Korduba didn't have the possibility of direct contact with the teacher to discuss the various aspects of the realized project. This discussion took place in writing, which gives us an unique opportunity to look into the creative laboratory as a whole project of the Cossack archaeography, and, more importantly, to recreate the process of becoming Korduba-Archaeologist.

As a result of the painstaking study of the Viennese, Lviv and Moscow archives, during the first half of 1908 M. Korduba made arrangements and proposed his project to AK NTSh as another part of the archeographic series «Zherela to the History of Ukraine-Rus».

Key words: M. Korduba, M. Hrushevsky, Archeographical Commission of NTSh, «Zherela to the History of Ukraine-Rus», the Cossack archeography.

REFERENCES:

1. Vzaïemne lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho ta Myrona Korduby/ Uporiadnyk, avtor vstupnykh rozdiliv i naukovoï komentaria Oleh Kupchynskyi. Lviv: 2016. 422 s.
2. Vladyha O. M. Mykhailo Hrushevskyi – holova Arkheohrafichnoi komisii NTSh // Drohobytskyi kraieznavchyi zbirnyk. Vyp. KhVI. Drohobych: Kolo, 2012. S. 283-294.
3. Hrushevskyi M. Zapyska predlozhená arkheohrafichnii komisii prof. Hrushevskym v spravi vydannia korpusu materialiv do istorii kozachchyny/ Mykhailo Hrushevskyi // Khronika NTSh. Lviv: 1905. Ch. 24. S. 19-21.
4. Zasidania arkheohrafichnoi komisii / Zasidania sektsii i komisii // Khronika NTSh. Lviv: 1904. Ch. 20. S. 8-10.
5. Zasidania arkheohrafichnoi komisii / Zasidania komisii // Khronika NTSh. Lviv: 1905. Ch. 22. S. 22-24.
6. Zasidania arkheohrafichnoi komisii / Zasidania komisii // Khronika NTSh. Lviv: 1905. Ch. 24. S. 17-18.
7. Zasidania arkheohrafichnoi komisii / Zasidania komisii // Khronika NTSh. Lviv: 1908. Ch. 35. S. 17-18.
8. Zasidania arkheohrafichnoi komisii / Zasidania komisii // Khronika NTSh. Lviv: 1909. Ch. 40. S. 17-18.
9. Zasidania arkheohrafichnoi komisii / Zasidania komisii // Khronika NTSh. Lviv: 1910. Ch. 42. – S. 17-19.
10. Zasidania arkheohrafichnoi komisii / Zasidania komisii // Khronika NTSh. Lviv: 1910. Ch. 44. S. 11-13.
11. Zasidania arkheohrafichnoi komisii / Zasidania komisii // Khronika NTSh. – Lviv: 1911. Ch. 47. S. 14-15.
12. Zasidania arkheohrafichnoi komisii / Zasidania komisii // Khronika NTSh. – Lviv: 1912. Ch. 50. S. 12-13.
13. Korduba M. Peredne slovo / Myron Korduba // Materialy do istorii ukrainskoi kozachchyny / zah. red. M. Hrushevskyi. Lviv: 1911. (Zherela do istorii Ukrainy-Rusy; T.12). T. 5: Akty do Khmelnychchyny (1648-1657) / zibrav i vydav M. Korduba. Lviv: [b.v.], 1911. S. III-XV.
14. Krypyakevych I.: Materialy do istorii ukrainskoi kozachchyny / zah. red. M. Hrushevskyi. Lviv: 1911 / zibrav i vydav M. Korduba. Lviv: [b.v.], 1911. 545 s. // LNV. 1912. Kn. 4. S. 583.
15. Kulakovskiy P. Mykhailo Hrushevskyi yak doslidnyk Ruskoi (Volynskoi) metryky // Ukrainskyi istoryk. 1998. T. XXXV. S. 166-171.
16. Mykhailovych M. [Korduba M.]. Lyst z Moskvy / Myron Korduba // Dilo. 1907. Ch. 249. S. 2-3; Ch. 250. S. 2; Ch. 258. S. 2; Ch. 268. S. 2.
17. Rawita-Gawroński Fr.: Żerela do istorii Ukrainy-Rusi. T. VI. Lwów 1913 [...] / Fr. Rawita-Gawroński // Kwartalnik Historyczny. Lwów, 1915. S. 358-365.
18. Telvak V., Pedych V. Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho. Lviv: Svit, 2016. S. 70-76.

19. Telvak Vitalii, Telvak Viktoriia. Hrushevskiana Frantsishka Ravity-Havrnskoho // Spheres of culture. Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies. Lublin: 2013. Volume IV. S. 244-251.

20. Fedoruk Ya. O. Vilenskyi dohovir 1656 roku: Skhidnoievropeiska kryza i Ukraina u seredyni XVII stolittia. K.: Vydavnychi dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2011. 623 s.

21. TsDIAUL. F. 368. Op. 1. Spr. 170. Na 143 ark.

Статтю подано до редколегії 15.02.2018 р.

УДК 94(477)

Анатолій Завальнюк

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат мистецтвознавства, професор (Україна)

Духовні твори М.Д. Леонтовича

Анотація. У статті розглядаються основні жанри релігійних хорових творів видатного українського композитора М.Д.Леонтовича. Зокрема такі, як старовинні піснеспіви, релігійні колядки, псалми і канти, хірувільські пісні та «Літургія Іоанна Златоустого». У цих творах композитор демонструє мелодичну спорідненість народного мелосу з високопрофесійними авторськими оригінальними, поліфонічними, духовними творами. В усіх видах церковного піснеспіву М.Леонтович проявив себе як неперевершений майстер жанру та свою громадянську відданість національній духовній музиці. Створені композитором церковні твори вирізняються високою досконалістю і художністю, залишаються взірцем для наступних композиторів у написанні української духовної музики.

Ключові слова: літургія, кант, поліфонічний стиль, контрапункт, поліфонія, музичний речитатив, мелос, хірувільський піснеспів.

Микола Леонтович уже на початку ХХ століття був відомий у світі, як автор геніальних хорових мініатюр, створених на основі фольклорних джерел. Проте в подальшому ідеологічне табу утаємничувало значну частину його творчості – духовну музику, якою він захоплювався ще з кінця ХІХ століття під час навчання у Кам'янець-Подільській семінарії. Рання інтерес до духовної музики пояснюється тим, що майбутній композитор зростав в атмосфері релігійної обрядовості, церковного піснеспіву та багатого фольклорного середовища. Глибинні витoki духовно-культурницьких традицій роду Леонтовичів сягають ще початку ХVІІІ століття. Отже, Микола Леонтович генетично успадкував музичну даровитість та прагнення до творчості на царині світської та церковної професійної музики.

Впродовж усього навчання та педагогічної діяльності, він постійно займався самоосвітою. Це поїздки під час літніх канікул у 1903-1904 рр. до музичних навчальних класів Петербурзької хорової капели під керівництвом композиторів і теоретиків С. Бармотіна, О. Пузаревського та інших. Там Леонтович поповнював музично-теоретичні знання, вивчав твори церковної музики М. Березовського, Д. Бортнянського, О. Архангельського, класичну поліфонію тощо. Підсумком цих консультацій було успішно екстерно складені іспити з найвищою оцінкою та присвоєння Леонтовичу управління Придворної капели звання регента високого рівня у 1904 році.

З прикрістю мусимо констатувати, що високо майстерна, досконала духовна спадщина Леонтовича більше півстоліття була заборонена як до наукового вивчення, так і до виконання хоровими колективами. Прихильникам таланту Миколи Леонтовича була невідома майже половина його творчого спадку. Лише окремі зразки духовних творів зберігалися у приватних архівах, деяких церковних бібліотеках, а також в архіві композитора, який знаходиться у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В. Вернадського АН Академії наук України. У той час як закордоном широко звучали окремі твори у церквах діаспори, українці, що жили в інших країнах, добре знали деякі церковні твори Леонтовича, які сам композитор передавав у вигляді переписування, або у вигляді гектографічних відбитків. Доступу до рукописів Леонтовича регенти з інших країн не мали, через що багато духовних творів залишалися невідомими.

Ще змалку Леонтович, знаходячись під впливом пісенного побуту українського села, де постійно звучали колядки та щедрівки християнського циклу, канти і псалми, інші релігійні пісні, що традиційно виконувалися впродовж століть, захоплювали молодого композитора. Ці піснеспіви шліфувалися, видозмінювалися у середовищі місцевих співацьких фольклорних традицій і, по суті, втрачали елементи догматики і схоластики, якими їх наділяла специфіка